

Het Oversticht: een dochter van de VORG

Om de schoonheid van stad en land

Dirk Baalman

Het genootschap Het Oversticht werd in 1925 vanuit de VORG opgericht. Gemeenten adviseren over ruimtelijke kwaliteit was en is het primaire doel van het genootschap. Aanvankelijk waren daarvoor schoonheidscommissies het middel, later volgden een landschapscommissie (1930) en een monumentencommissie (1965). In deze bijdrage wordt het wedervaren van deze loot aan de VORG-stam uiteengezet.

Lanceren

De VORG is al een oud en eerbiedwaardig gezelschap als het in 1925 wordt benaderd door een groep 'verontrusten', die de 'ontsiering allerwegen op het gebied van de bouwkunst' een halt wil toeroepen. Deze *verunstaltung*, zoals de Duitse burens dit thema noemden, was een onderwerp van druk gesprek in de eerste decennia van de 20ste eeuw. Het leidde tot de oprichting van verschillende genootschappen die nu, een eeuw later, nog steeds met dezelfde doelstellingen actief zijn. In 1899 ontstond de *Oudheidkundige Bond*, die het voor belangrijke oudheden opnam, zoals collecties en bouwwerken. In 1905 volgde *Natuurmonumenten*, in 1909 de *Bond Heemschut* (naar voorbeeld van de Duitse *Heimatschutz*),

die overigens aanvankelijk 'Mooi Nederland' was geheten. In 1911 werd in Amsterdam de *Commissie voor het Stadsschoon* opgericht (waarvan de doelstelling duidelijk in de naam tot uitdrukking komt), in de loop van de jaren gevolgd door verschillende provinciale organisaties zoals *Gelders Genootschap* in 1919, *Het Oversticht* in 1925 en *Dorp, Stad en Land* in 1929. Het streven van al deze genootschappen was "de bevordering en instandhouding van het stedelijk en landelijk schoon". Dat streven kreeg in toenemende mate weerklank doordat de welstandscommissies die deze organisaties inzetten om hun doel te bereiken, steeds vaker in de gemeentelijke bouwverordeningen werden opgenomen.

Vanaf het eerste jaar organiseerde Het Oversticht jaarlijks een excursie in het werkgebied (hier 1925: Kampen) (foto HO)

Het waren veelal architecten die zich de verrommeling van Nederland aantrokken. Zij spraken daarover in de boezem van hun beroepsvereniging, de *Bond van Nederlandse Architecten*, en zij zochten bondgenoten in hun streven naar verbetering van de ruimtelijke kwaliteit. Zo zaten in het eerste bestuur van Het Oversticht bijvoorbeeld de Overijsselse inspecteur Volksgezondheid Ir. R. le Poole, de Zwolse burgemeester Mr. Dr. I.A. van Roijen en de Enschedese textielondernemer G.J. van Heek. De architecten hadden een dubbel belang en dat waren zij zich goed bewust: als er beter ontworpen moest worden, dan zouden zij als deskundig ontwerpers aan het werk komen. Het weren van 'beunhazen' in het bouwvak was dan ook beslist één van de nevendoelestellingen naast hun maatschappelijke bevoegenheid. Het was precies daarom, dat het gezelschap 'verontrusten' in 1925 een onverdacht lanceerplatform zocht voor het nieuwe middel 'schoonheidscommissie'. Dat werd gevonden in de VORG, die het onderwerp verrommeling ook al enige tijd op de agenda had. Het verslag van de 130ste ledenvergadering op 14 juni 1924 meldt hierover: "Herhaaldelijk is spreker [voorzitter Ter Kuile, db] (en zulks nog zeer kort geleden) gevraagd eene organisatie in het leven te roepen, om te komen tot eene Vereeniging die zich ten doel stelt de instandhouding van de schoonheid van stad en land van dit gewest, in den zin van "Heemschut" ... Het is nodig dat de hand aan den ploeg wordt geslagen, het is plicht op te komen voor de tastbare stukken uit onze geschiedenis". Zo kon Het Oversticht als onafhankelijke organisatie ontstaan op de schouders van een instituut met gezag, op basis van de inzet van betrokken ontwerpers, zonder zich met de zakelijke belangen van die architecten te compromitteren.

Verschuivingen

Bij elk jubileum heeft Het Oversticht zijn stand van zaken met een publicatie toegelicht. Daarin is de herkomst uit de VORG het vaste thema, maar zijn voor het overige de verschillende accenten in de loop van de tijd erg interessant. In 1935 verscheen *Overijssel hoe het bouwt, dikwijls goed en dikwijls fout*. Het was het hoogtepunt van de belerende, de paternalistische eerste fase van het Genootschap en zijn welstandscommissie. De terugblik in 1950 op de eerste 25 jaar (*Het Oversticht 1925-1950, Winst en Verlies*) ademt nog steeds die sfeer, maar sluit die fase ook duidelijk af. In 1960 verscheen *Het Oversticht na 1945: stedenbouwkundig, architectonisch, landschappelijk*, een boek dat veel meer met trots de vernieuwingen van na de oorlog neerzet en een veel optimistischer toon heeft. Ook in 1975 is de toon vriendelijker, met aandacht voor het overtuigen van een publiek dat het draagvlak voor de activiteiten van het genootschap moet vormen. De essays uit deze bundel vormen een opmaat tot het boek *Over Schoonheid* dat het 75-jarig jubileum van Het Oversticht begeleidt. Het laat zien dat de organisatie ook landelijk een rol van betekenis is gaan spelen, zonder de basis in Overijssel (en daarna ook Flevoland) te veronachtzamen.

De zorg om de ruimtelijke kwaliteit is intussen van de schouders van de 'dilettanti' in wettelijke regelingen terecht gekomen, zoals de *Woningwet* (welstand in 1961), de *Monumentenwet* (1961 en 1988), de *Nota Landschap*, de *Nota Ruimte* en verschillende *Architectuurnota's*. Anno 2008 profileert Het Oversticht zich als kennis- en adviesorganisatie voor ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijk erfgoed, dat aan overheden zoals gemeenten en provincies adviseert, veelal

in de paternalistische fase van vóór WO II 'verbeterde' de schoonheidscommissie nog wel eens de ontwerpen van 'onbevoegden', zoals hier bij een pand in de Zwolse Walstraat (foto HO)

jaarvergadering in Kampen, 1929 (foto HO)

